

ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА ТА ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗМІНИ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ

ECONOMIC BEHAVIOR AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MODERN CONDITIONS OF CHANGE OF TECHNOLOGICAL DEPOSITS

Стаття присвячена питанням поведінкової економіки, визначенню місця емоційного інтелекту в системі поведінкової економіки, розгляду особливостей поведінки суб'єктів національного та міжнародного ринків. Обґрунтовано необхідність розрахунку частки психологічного впливу на формування та реалізацію будь-якої економічної моделі. Визначено позитивні та негативні наслідки впливу поведінки людини на економічну ефективність суб'єкта економіки.

Ключові слова: поведінкова економіка, емоційний інтелект, емоційний менеджмент, технологічний розвиток.

Стаття посвящена вопросам поведенческой экономики, определению места эмоционального интеллекта в системе поведенческой экономики, рассмотрению особенностей поведения субъектов национального и международного рынков. Обоснована необходимость расчета доли психологического влияния на формирование и реализацию

какой-либо экономической модели. Определены положительные и отрицательные последствия влияния поведения человека на экономическую эффективность субъекта экономики.

Ключевые слова: поведенческая экономика, эмоциональный интеллект, эмоциональный менеджмент, технологическое развитие.

The article is devoted to the issues of behavioral economics, determining the place of emotional intelligence in the system of behavioral economics, the consideration of the behavior peculiarities of the subjects of national and international markets. The necessity of calculating the share of psychological influence on the formation and implementation of any economic model is substantiated. The positive and negative consequences of the influence of human behavior on the economic efficiency of the subject of the economy are determined.

Key words: behavioral economy, emotional intelligence, emotional management, technological development.

УДК 338.2+159.9

Грущинська Н.М.

д. е. н., професор кафедри публічного управління та адміністрування
Навчально-науковий інститут неперервної освіти
Національного авіаційного університету

Постановка проблеми. Загальноприйняте уявлення про економіку обумовлюється комплексом суспільних наукових дисциплін про господарство, а саме про організацію та управління матеріальним виробництвом, ефективно використання ресурсів, розподіл, обмін, збут і споживання товарів та послуг. Проте під час глибшого розгляду економіки слід додати низку факторів, які впливають на статистичні, економетричні, математичні дані, а саме фактори, дослідження яких зосереджено в аспектах психології, історії, політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання поведінкової економіки досліджуються в роботах зарубіжних та вітчизняних авторів, таких як Д. Канеман, А. Тверські, Р. Шиллер, Д. Аріелі,

М. Алле, А. Суворов, В. Бєлянін. Загалом автори розглядають питання застосування поведінкової економіки в таких сферах, як мікроекономіка, фінансовий ринок, ринок інвестицій. Саме на недоліки традиційної економіки звертають увагу засновники поведінкової економіки (Behavioral Economics). Засновниками цієї сучасної галузі економіки вважаються американські психологи, а саме лауреат Нобелівської премії з економіки 2002 року Деніел Канеман (Daniel Kahneman) та Амос Тверські (Amos Tversky). Їхня стаття «Теорія очікувань: прийняття рішень в ризикових ситуаціях» ("Prospect Theory: Decision Making Under Risk") була опублікована у 1979 році в журналі "Econometrica". В роботі наголошується на тому,

що люди здебільшого демонструють схильність до абсолютно нераціональної поведінки. За допомогою низки наукових досліджень вони дійшли висновку, що економіка, зокрема ринок, є результатом людських рішень. Рішення людей, як правило, є ризикованими. У сучасній науці ідеї поведінкової економіки досліджуються в працях Дена Аріелі (Dan Ariely), який встановив, що ірраціональна поведінка не хаотична. Вона підпорядковується певним моделям, тому цілком передбачувана, принаймні у статистичних термінах. Відповідно до В. Беяніна, поведінкова економіка – галузь економічної теорії, яка враховує психологічні особливості людського сприйняття, судження та дії в різних економічних ситуаціях. Проте залишається значний перелік питань, які потребують аналізу та глибокого дослідження у сфері поведінкової економіки, а саме методики, за якими можна розрахувати частку психологічного впливу на формування та реалізацію будь-якої економічної моделі, позитивні та негативні наслідки впливу поведінки людини на економічну ефективність суб'єкта економіки.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні питань поведінкової економіки, визначенні місця емоційного інтелекту в системі поведінкової економіки, розгляді особливостей поведінки суб'єктів національного та міжнародного ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження поведінки суб'єктів економічних відносин є невід'ємним елементом досягнення показників ефективності в економічній діяльності. Традиційна економіка розглядає людину як особу, що має логічне мислення, може точно враховувати доступну їй інформацію, на основі чого здатна приймати рішення, яке максимізує його власну вигоду, мінімізує рівень ризику під час досягнення поставлених цілей. Таку поведінку прийнято називати раціональною. Саме на основі такого положення будуються моделі попиту та пропозиції, ділових циклів, роботи податкової системи, інфляції тощо. Водночас слід враховувати людський фактор, обумовлений певними почуттями, емоціями, інстинктами, помилками, залежностями тощо. Відповідно, людина може діяти не абсолютно раціонально, а з урахуванням психологічної складової під час прийняття рішення.

Елементами економічного мислення сучасного суспільства є вміння оптимізувати трудову діяльність, мати постійний потяг до оволодіння та реалізації інформаційно-технологічними інструментами з ефективним використанням економічних і природних ресурсів. Специфіка економічного мислення працівника певної спеціальності та професії залежить від сфери його діяльності, посади та інших факторів. В сучасних технічно-глобалізаційних умовах набувають особливого значення емоційний інтелект, емоційний менеджмент, роз-

виток підсвідомості. Ізраїльський історик-медіавіст Юваль Ной Харарі, автор книг "Sapiens: коротка історія людства" і "Homo Deus: коротка історія завтрашнього дня" говорить: «Возможно, мы одно из последних поколений Homo sapiens. Через век или два Землю будут населять организмы, которые будут так же сильно отличаться от нас, как мы – от неандертальцев или шимпанзе. Ведь в следующих поколениях мы научимся модифицировать наше тело и разум, и это станет главным продуктом экономики XXI века». Технологічний розвиток постіндустріальної цивілізації, зокрема сучасний етап, визначається як постіндустріальна цивілізація, що передбачає формування VI–VII технологічних укладів, базисом яких є розвиток емоційного інтелекту, підсвідомості, біотехнологій, пси-технологій, технологій, пов'язаних з мораллю та відповідальністю.

Реакція людини на соціальні процеси, зокрема міграцію, підвищення цін, коливання курсу долара, є проявом емоцій, які можуть спричинити паніку або заспокоювати населення, впливаючи на подальші економічні процеси. Чим вище економічна свідомість суспільства, тим складніше воно піддається можливим впливам, зокрема маніпулюванню. Економічна свідомість суспільства повинна реалізовуватись національною економічною ідеєю, яка залежить від вибору моделі соціально-економічного розвитку країни. Економічна свідомість суспільства будується на наявності економічної обізнаності населення, його емоційному інтелекті. Емоційний інтелект (EQ) має декілька рівнів. Перший полягає в усвідомленні своїх емоцій, другий – умінні управляти власними емоціями, третій – усвідомленні емоцій інших людей, четвертий – управління емоціями інших. В бізнесі особливим є вміння управляти емоційними ресурсами компанії, тобто «емоційний менеджмент». В сучасному світі з активним технологічним розвитком контроль емоцій є необхідною складовою стабільного суспільства. Водночас у країнах СНД, зокрема Україні, статистичні дані щодо емоційної адекватності населення не є досить позитивними. Наведемо деякі дані.

1) Згідно з оцінками Держкомстату відсоток розлучень зареєстрованих шлюбів у країнах СНД становить близько 60%, здебільшого люди розлучаються через проблеми в емоційній сфері.є

2) Серед людей, які не можуть контролювати свої емоції, смертність на 40% вище, ніж серед осіб, які емоційно стабільні. В Україні це підтверджується високими показниками смертності.

3) За статистикою 90% вбивств здійснюються у стані афекту, під впливом алкоголю, наркотичних засобів.

4) Згідно з даними ВОЗ депресією страждає близько 400 млн. осіб на всій Земній кулі. В Україні цей показник становить понад 6% населення.

Кількість самогубств в результаті депресії кожного року сягає трьох тисяч осіб, а в Україні зафіксовано 20,1% самогубств на 100 тисяч населення. Статистичні показники емоційного інтелекту населення, які взаємопов'язані з економічною оцінкою країни, можна підтвердити також міжнародним індексом щастя.

В сучасному світі уявлення щастя можна описувати з урахуванням величезного асортименту факторів, крім того, його можна виміряти. Міжнародний індекс щастя складається з трьох чинників, а саме добробуту, тривалості життя та екологічної ситуації [6]. Водночас ці дані пов'язані з матеріальними благами та дають змогу зробити лише відносні припущення щодо щасливості населення.

В людському розумінні для щасливого проживання в країні мають бути забезпечені комфортні умови для життя та праці. Відповідно, можна допустити, що одним з показників задоволеності населення та успішності державної політики є приріст населення, тобто збільшення народжуваності та міграційний наплив.

Наприклад, якщо в країні високий рівень працездатного населення, яке виїжджає, то економічні показники добробуту країни зменшуються, зростає індекс її нещастя. Підтверджує це також міграційна статистика останніх років, наприклад одним з лідерів міграції останніх років є Кувейт, де на 2017–2018 роки спостерігають великий наплив іммігрантів. За загальної чисельності населення країни в 3,3 млн. осіб вони складають 74%. При цьому вражають ВВП Кувейту, який становить 46 тис. дол. США, та міжнародний індекс щастя Кувейту, що дорівнює 45 та перебуває в тенденції до постійного зростання порівняно з попередніми роками.

Найменша ж кількість (0,1%) іммігрантів спостерігається в Індонезії, Кубі, В'єтнамі, Лесото і Мадагаскарі. За рейтингом індексів щастя ці країни мають не найвищі показники (Куба – 62, В'єтнам – 61).

Найменш щасливими в загальній статистиці є Ботсвана, Чад, Катар, Центральноафриканська республіка, Малі, Бахрейн, Монголія, Нігер та Південноафриканська республіка. Проте певна неоднозначність цих висновків підтверджується тенденціями, наприклад, економіки Катару. Його рейтинг в індексі щасливих економік становить 81, тоді як в Катарі живе понад 2 млн. осіб, серед яких 75% складають мігранти, ВВП країни становить 154 млрд. дол. США, держава має найвищий у світі показник ВВП на душу населення.

Також частково дисонансним прикладом є Швеція, де в економічно стабільних умовах та з другим місцем в рейтингу щастя кожного року близько 1 500 жителів країни вчиняє суїцид.

Індекс нещастя Bloomberg спирається на концепцію, згідно з якою низький рівень інфляції та

безробіття в країні показують, наскільки комфортно проживати її жителям. Результати дослідження у 2018 році свідчать про загальні темпи зростання світової економіки на 3,7% та тенденції у 2018 році, згідно з якими щасливими економіками визнані Сінгапур (21), Швейцарія (9), Тайвань (38), Ізраїль (11), Норвегія (3).

Так, чисельність ізраїльтян стабільно збільшується, народжуваність 2016 року становила 18,48% (96 місце у світі), смертність – 5,15% (183 місце у світі), природний приріст – 1,56% (78 місце у світі). Якщо у 2016 році Ізраїль посідав 33 місце за рівнем економічного щастя, то у 2017 році – 11.

Стабільно збільшується також чисельність жителів Сінгапуру, що є лідером за показником індексу економічного щастя, проте не з найкращими результатами: показник народжуваності 2017 року становив 8,07% (219 місце у світі), смертності – 3,43% (217 місце у світі), природного приросту – 1,89% (57 місце у світі).

Найбільш нещасними економіками у зв'язку з високими темпами інфляції та безробіття у 2017–2018 роках визнані Венесуела, Південна Африка, Аргентина, Єгипет, Греція, Туреччина, Україна, Іспанія, Бразилія, Сербія.

Знову ж таки виникає цікаве припущення щодо взаємозв'язку рівня народжуваності, кількості чоловічого та жіночого населення та індексу щастя. Показники народжуваності більші в країнах, де, згідно зі статистикою, кількість чоловіків переважає над числом жінок, що було досліджено в попередніх статтях. А якщо проглянути статистику індексу економічного щастя, то більшість країн, в яких переважає чоловіче населення, також має високий його показник, наприклад Швеція, Сінгапур, Ізраїль, США.

Згідно з прогнозними даними ООН до 2050 року до першої трійки країн з найбільшим приростом населення увійдуть Індія, Китай та США, за ними слідуватимуть африканські країни з найбільш природним приростом населення, а саме Нігерія, яка за кількістю населення лише на 1 млн. відставатиме від США, Конго та Ефіопія, які зможуть витіснити з рейтингу Мексику. Нігер, Південний Судан, Демократична Республіка Конго, Сомалі та Чад мають сьогодні найвищі показники народжуваності у світі та одні з найнижчих індексів економічного щастя. Відповідно, показник економічного щастя не завжди може відобразити, наскільки справді є щасливим населення країни. Інфляція, безробіття, міграція, зниження народжуваності, зростання кількості розлучень, недосвідчене населення є загальноприйнятими та статистично можливими показниками оцінювання зниження показників щастя. Щастя не можна нав'язати чи штучно створити, але в деяких країнах здійснюються спроби впливу на підсвідомість населення. Згідно з внутрішніми даними КНДР до п'ятірки лідерів країн за

якістю життя та добробуту своїх жителів увійшли, окрім самої Північної Кореї, Китай, Куба, Іран та Венесуела. Це своєрідний приклад реалізації Платонового трактату про щастя. Філософ Платон у своїй праці «Держава» («Політея») розглядає державу як ідеальний світ, в якій досконало все, кожна людина зокрема, для щастя якої мають бути гармонійно розвинені тіло, душа, розум. У роботі Платона досконала держава виникає з огляду на поділ праці, де кожен має своє завдання. В представленій моделі держави не має сім'ї, діти виховуються у виховних будинках, не знаючи своїх батьків, і навпаки. Відсутня приватна власність, в державі панує рабство. Відповідно, основа щастя людей – праця, отже, емоції пов'язані лише з нею.

В роботі Аристотеля «Никомахова етика» наука про державу трактується як вчення про щастя. Згідно з Аристотелем, людина – особа політична, тобто та, що живе в полісі (державі), лише так і може досягти щастя. Щастя знову ж таки розцінюється як активна діяльність, пов'язана з розумом. Отже, якщо людина може працювати, то вона щаслива, тобто може приносити користь суспільству. А місія держави полягає в забезпеченні умов для життя та праці населення.

Висновки з проведеного дослідження. Відповідно, емоційний інтелект населення визначається його соціально-економічним станом, занижений рівень емоційного стану суспільства позначається на кожному громадянininі, організації, бізнесі, країні загалом. Поведінкова економіка розробляє досить складну задачу стосовно того, як певні переконання, емпіричні правила, міжособистісні відносини, соціальні норми можуть привести до реальних економічних рішень, відхиляючись від стандартів раціональної корисної максимізації. Поведінкова економіка розробляє також теоретичні альтернативи стандартній мікроекономіці, тому що поведінкові економічні принципи стають все більш корисними в поясненні аспектів ринкової поведінки агентів, які не були враховані в традиційних моделях, але які потрібно обов'язково

враховувати для більш ефективного прийняття рішень та розробки економічної та маркетингової політики будь-якої ланки бізнесу.

Поведінкова економіка дає можливість відчувати різницю, яка часто виникає під час реалізації досить успішних теоретичних проєктів, які на практиці не виправдовують закладених щодо того, що на практиці людина може діяти на неефективних ринках з неповною інформацією, брати участь у фінансових пірамідах, цінувати більше те, що вона може заробити у короткостроковій перспективі, ніж у довгостроковій, приділяти недостатньо уваги суспільним інтересам, підкорятись нераціональним вказівкам з боку урядових організацій. Необхідно відзначити, що методи, які використовує поведінкова економіка, є аналогічними тим, які застосовуються в інших галузях економіки. Проте останнім часом поведінкова економіка використовує весь спектр методів економічних досліджень, зокрема статистичні методи, аналіз, математичне та комп'ютерне моделювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kahneman D. Prospect Theory: Decision Making Under Risk. *Econometrica*. 1979.
2. Ариэли Д. Предсказуемая иррациональность. Скрытые силы, определяющие наши решения. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2010. 264 с. URL: <http://www.management.com.ua/books>.
3. Автономов В., Белянин А. Поведенческие институты рыночной экономики: к постановке проблемы. *Общественные науки и современность*. 2011. № 2. С. 112–130.
4. Лебедев С. Поведенческая экономика. Как наше сознание обманывает нас. URL: <http://hungryshark.ru/articles/1635-povedencheskaya-ekonomika>.
5. Colin F. Camerer, George Loewenstein Behavioral Economics: Past, Present, Future. Princeton: Princeton University Press.
6. Міжнародний індекс щастя. URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf.